

نگاهی بر آموزه‌های اخلاقی در مثنوی کمال‌نامه از خواجوی کرمانی بر اساس نظریه خودشکوفایی آبراهام مزلو

۱. فاطمه حلاجان: دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. فریبا سرخوش: گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. مریم محمدی: گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: fariba.sarkhosh@iau.ac.ir

چکیده

آموزه‌های اخلاقی از عوامل مهم و دست یافتنی خود شکوفایی و رشد شخصیتی است و مثنوی کمال‌نامه با عنوان چهارمین اثر خواجوی کرمانی با زبانی رمز آلود روند تکامل شخصیتی را به نمایش می‌گذارد. این مثنوی با تکیه بر آموزه‌های اخلاقی در نظریه خود شکوفایی آبراهام مزلو ویژگی‌های شخصیتی انسان رشد یافته را با اخلاق گره می‌زند. خواجوی کرمانی در مثنوی کمال‌نامه از آموزه‌های اخلاقی متنوعی سخن گفته است که عمل به آن منجر به شکوفایی و رشد شخصیتی می‌شود. در حوزه روان‌شناسی، آبراهام مزلو در نظریه خودشکوفایی به معرفی ویژگی‌های انسان رشد یافته پرداخته است که بخشی از این ویژگی‌ها با اخلاق گره خورده است. در این پژوهش با استناد به منابع کتابخانه‌ای و روش توصیفی-تحلیلی، دیدگاه‌های اخلاقی خواجو با آراء مزلو مقایسه می‌شود تا در نهایت نشان داده شود که در نگاه خواجو و مزلو کدام یک از شاخصه‌های اخلاقی به عنوان عوامل شکوفایی و بلوغ شخصیتی افراد در نظر گرفته شده است. آراء اخلاقی خواجو ذیل سه شاخصه مزلو یعنی «مسأله‌مداری»، «حسن همدردی» و «ساختار منش منشی مردم‌گرا» جای می‌گیرد. شاعر سعی کرده است با توجه به این سه شاخصه به آموزه‌هایی چون «خداپرستی و توکل به او»، «کمک به دیگران»، «برتری عشق بر عقل»، «نکوهش دنیادوستی»، «نفی خودپرستی»، «اهمیت همنشین خوب» و «روحیه ایثارگری و فداکاری» پردازد و ابعاد گوناگون آن را برای مخاطبان شرح دهد.

کلیدواژه‌گان: خواجوی کرمانی، کمال‌نامه، اخلاق، آبراهام مزلو، خودشکوفایی.

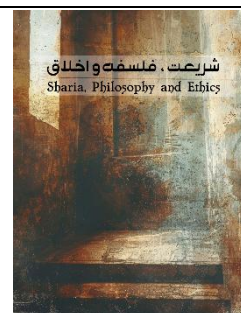
شیوه استناددهی: حلاجان، فاطمه، سرخوش، فریبا، و محمدی، مریم. (۱۴۰۴). نگاهی بر آموزه‌های اخلاقی در مثنوی کمال‌نامه از خواجوی کرمانی بر اساس نظریه خودشکوفایی آبراهام مزلو. *فلسفه و اخلاق*، ۳(۵)، ۱-۱۴.

تاریخ ارسال: ۵ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۳ آذر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۰ آذر ۱۴۰۴

تاریخ چاپ: ۱ دی ۱۴۰۴

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

A Review of Ethical Teachings in Kamal-Nameh by Khwaju Kermani Based on Abraham Maslow's Theory of Self-Actualization

1. Fatemeh Hallajan: PhD Student, Department of Persian Language and Literature, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Fariba Sarkhosh*: Department of Persian Language and Literature, WT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
3. Maryam Mohammadi: Department of Persian Language and Literature, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

*Corresponding Author's Email: fariba.sarkhosh@iau.ac.ir

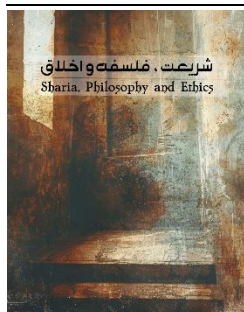
Abstract

Ethical teachings constitute one of the significant and attainable foundations of self-actualization and personality development. Kamal-Nameh, recognized as the fourth major work of Khwaju Kermani, portrays the process of personal evolution through a symbolic and allegorical language. Drawing upon ethical principles within Abraham Maslow's theory of self-actualization, this masnavi connects the characteristics of the fully developed human being with moral values. In Kamal-Nameh, Khwaju Kermani discusses diverse ethical teachings whose practical application leads to self-realization and personality growth. Within the field of psychology, Abraham Maslow, through his theory of self-actualization, introduced the defining characteristics of the self-actualized individual, many of which are closely associated with ethical conduct. Using library-based sources and a descriptive-analytical method, the present study compares Khwaju's ethical perspectives with Maslow's theoretical viewpoints in order to identify which ethical indicators are considered factors contributing to human flourishing and psychological maturity in the thought of both Khwaju and Maslow. Khwaju's ethical ideas can be categorized under three of Maslow's principal characteristics: problem-centeredness, empathy, and a democratic character structure. Through these dimensions, the poet elaborates on teachings such as devotion to God and reliance upon Him, assisting others, the superiority of love over reason, criticism of worldly attachment, rejection of self-centeredness, the importance of virtuous companionship, and the cultivation of altruism and self-sacrifice, explaining their various aspects for the audience.

Keywords: Khwaju Kermani; Kamal-Nameh; ethics; Abraham Maslow; self-actualization.

How to cite: Hallajan, F., Sarkhosh, F., & Mohammadi, M. (2025). A Review of Ethical Teachings in Kamal-Nameh by Khwaju Kermani Based on Abraham Maslow's Theory of Self-Actualization. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 3(5), 1-14.

Submit Date: 27 August 2025

Revise Date: 24 November 2025

Accept Date: 01 December 2025

Publish Date: 22 December 2025

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

The ethical dimension of human development has occupied a central position in both literary thought and psychological theory, where moral refinement is understood as a prerequisite for the realization of human potential. Ethical systems across civilizations emphasize that moral conduct constitutes not merely a social necessity but also an existential pathway toward human perfection and inner flourishing. Ethics has been described as a structured system of normative behavioral principles guiding professional and social conduct, reflecting collectively agreed standards that regulate human interaction and promote personal maturation (1). Within literary traditions, ethical reflection is often encoded through symbolic and aesthetic expression, allowing poetry to function simultaneously as moral instruction and spiritual guidance. Persian classical literature, in particular, has historically served as a fertile ground for articulating ethical ideals through metaphor, allegory, and mystical narrative structures, enabling poets to transmit moral philosophy in emotionally resonant forms (2). In this intellectual context, Khwaju Kermani emerges as a significant ethical thinker whose masnavi *Kamal-Nameh* reflects a profound engagement with questions of human dignity, moral responsibility, and spiritual evolution. The poem transcends purely aesthetic concerns and instead constructs a pedagogical framework aimed at guiding individuals toward ethical awareness and psychological maturity. Parallel to literary explorations of moral development, humanistic psychology introduced theoretical models emphasizing human growth rather than pathology. Abraham Maslow's theory of self-actualization represents a decisive shift away from deterministic psychological paradigms, proposing that human beings possess inherent tendencies toward growth, creativity, and fulfillment. Humanistic psychologists argued that earlier schools such as psychoanalysis and behaviorism neglected humanity's innate aspiration toward excellence and self-transcendence (3). By foregrounding positive human capacities, Maslow established a conceptual bridge between ethical philosophy and psychological development, enabling literary works like *Kamal-Nameh* to be interpreted within a psychological framework of self-actualization.

Maslow conceptualized human development as a hierarchical progression through fundamental needs culminating in self-actualization, a state characterized by authenticity, autonomy, and moral awareness. Satisfaction of basic needs produces psychological consequences considered healthy and self-actualizing, reinforcing the idea that personal fulfillment arises from integrated development rather than material achievement alone (4). The hierarchical model, widely employed for categorizing motivational structures, organizes human needs from physiological survival and safety to belongingness, esteem, and ultimately self-actualization (5). Despite its universal relevance, Maslow maintained that only a small proportion of individuals achieve genuine self-actualization because many fail to recognize or cultivate their intrinsic capacities, instead conforming to dominant cultural expectations (6). Furthermore, the pursuit of self-actualization requires discipline, courage, and sustained effort, leading many individuals to avoid the demanding path of psychological growth (7). Maslow identified fifteen defining characteristics of self-actualized individuals, including accurate perception of reality, acceptance of self and others, autonomy, creativity, empathy, democratic character structure, and resistance to cultural conformity (4). These characteristics provide an analytical framework through which Khwaju Kermani's ethical teachings may be interpreted as manifestations of psychological maturity. The convergence between Maslow's humanistic psychology and Khwaju's poetic ethics lies in their shared optimism regarding human nature and their emphasis on cultivating moral virtues as the foundation of personal excellence.

One of the central dimensions linking *Kamal-Nameh* to Maslow's theory is the democratic character structure, a defining feature of self-actualized personalities. Individuals possessing this trait demonstrate openness, humility, and respect toward others regardless of social status, ethnicity, or belief systems (7). Such individuals form relationships based on intellectual and moral compatibility rather than external markers of prestige or

wealth (8). Maslow emphasized that authentic excellence is measured through character and competence rather than inherited social position (4), and social distinctions such as economic status or lineage hold little relevance in evaluating human worth (9). Khwaju Kermani mirrors this principle through repeated emphasis on moral companionship and the transformative influence of virtuous association. In his poetic vision, selecting a morally refined companion functions as a catalyst for spiritual awakening and ethical refinement, guiding individuals toward unity with the divine and liberation from psychological confusion. Friendship becomes not merely a social relationship but an ethical instrument facilitating knowledge, self-reflection, and moral discipline. Khwaju's rejection of superficial criteria in evaluating companionship aligns closely with the democratic orientation described by Maslow, illustrating how ethical equality and spiritual humility contribute to psychological growth. Through this framework, the poet positions moral relationships as essential conditions for human flourishing, reinforcing the idea that self-actualization is inseparable from ethical engagement with others.

A second major convergence appears in the rejection of egoism and the affirmation of divine orientation as pathways to self-transcendence. Ethical development in Khwaju's poetry requires abandonment of narcissistic self-centeredness and recognition of a higher existential order. Human fulfillment emerges when individuals subordinate egoistic desires to spiritual awareness and moral responsibility. Religious consciousness, particularly knowledge of the relationship between the self and God, prepares the soul for the acquisition of virtues and ethical refinement (10). This spiritual orientation corresponds to Maslow's description of peak experiences and transcendence, where individuals move beyond narrow self-interest toward universal meaning. Self-actualized individuals demonstrate independence from cultural pressures while maintaining deep commitment to ethical principles (4). Khwaju interprets devotion to God not as passive religiosity but as an active ethical transformation that liberates individuals from material attachments and internal fragmentation. Trust in the divine becomes synonymous with psychological integration, enabling individuals to transcend fear, pride, and illusion. By portraying humility as the gateway to greatness, Khwaju's ethical philosophy reinforces the humanistic psychological claim that authentic development arises from inner transformation rather than external success. The poet's spiritual anthropology therefore complements Maslow's psychological model by integrating ethical humility, existential purpose, and moral awareness into a unified vision of human maturity.

Problem-centeredness represents another significant dimension connecting Khwaju's teachings with Maslow's framework of self-actualization. Self-actualized individuals direct their attention toward issues beyond personal gratification, dedicating their energies to meaningful goals that benefit society (7). Their orientation toward external challenges rather than self-absorption reflects a sense of mission and responsibility toward humanity (11). Actions performed by such individuals are typically independent of external rewards and motivated by intrinsic commitment rather than material compensation (12). Maslow regarded this ethical dedication as indispensable for genuine self-actualization because it transforms work into an expression of identity and service to humanity (4). Khwaju's poetry strongly echoes this orientation through repeated praise of altruism, sacrifice, and moral responsibility. The poet encourages individuals to abandon excessive attachment to worldly possessions and to prioritize collective well-being over personal gain. By condemning materialism and emphasizing ethical duty, Khwaju constructs a moral worldview in which human value derives from contribution rather than accumulation. His symbolic critique of worldly illusion reflects the psychological insight that excessive fixation on external rewards obstructs personal growth. In both Maslow's psychology and Khwaju's ethics, self-actualization requires reorientation from ego-centered ambition toward purposeful engagement with universal human concerns.

The final dimension of convergence concerns empathy and compassionate action, which Maslow identified as essential traits of self-actualized individuals. Such individuals possess deep sympathy for humanity and

experience a sense of shared destiny with others, treating fellow human beings as members of a single family (7). Despite occasional frustration with human shortcomings, they maintain profound compassion and an enduring desire to alleviate suffering (4). Their interpersonal behavior reflects genuine identification with others and recognition of common humanity (13). Khwaju Kermani's ethical teachings vividly embody this empathic orientation through emphasis on helping others, removing obstacles from the lives of fellow human beings, and practicing self-sacrifice for communal benefit. Assistance to the needy, generosity toward the vulnerable, and willingness to endure hardship for others are presented as pathways toward spiritual elevation and moral fulfillment. In Khwaju's worldview, ethical worth is measured by the capacity to relieve suffering and promote harmony, transforming compassion into a central mechanism of personal development. Empathy thus becomes both a moral obligation and a psychological condition enabling self-actualization, demonstrating a profound convergence between humanistic psychology and Persian mystical ethics.

In conclusion, the comparative analysis demonstrates that Khwaju Kermani's ethical teachings in *Kamal-Nameh* correspond closely with the major components of Abraham Maslow's theory of self-actualization, particularly democratic character structure, problem-centeredness, and empathy. The poet articulates a comprehensive ethical system grounded in humility, altruism, spiritual devotion, moral companionship, rejection of materialism, and compassionate service to humanity. These teachings reveal that ethical cultivation functions not merely as moral instruction but as a developmental process guiding individuals toward psychological maturity and existential fulfillment. By integrating literary symbolism with ethical philosophy, Khwaju presents a model of human perfection rooted in moral transformation and spiritual awareness, illustrating that the pursuit of self-actualization transcends disciplinary boundaries and unites psychological theory with classical Persian ethical wisdom.

اخلاق مقوله‌ای است که در همه فرهنگ‌ها اهمیت دارد و هیچ‌یک از تمدن‌های بشری عاری از مسائل اخلاقی نیستند. شاید در جزئیات و مصداق‌ها نگاه به اخلاق متفاوت باشد، ولی در این اصل که آدمی برای رسیدن به تعالی و شکوفایی نیاز به اخلاق دارد، اتفاق نظر وجود دارد. «اخلاق ناظر بر قواعد اخلاقی تعریف شده در رفتار حرفه‌ای - کاری برای ترسیم مجموعه‌ای از ضوابط توافقی است» (۱). اهمیت اخلاق از این بابت است که باعث می‌شود آدمی به رشد و شکوفایی دست پیدا کند و به انسانی برتر و قابل احترام بدل شود.

با توجه به اینکه اخلاق پدیده‌ای انسانی است و ادبیات هم بخشی از مسائل مرتبط با نوع بشر را در خود انعکاس می‌دهد، وجود مصداق‌های متنوع اخلاقی در متون ادبی امکان‌پذیر است. «شعر فارسی همواره بستری مناسب برای شاعران ... بوده که در آن نغمه‌های دلنشینی و تصاویر جذابی را با نیت‌های مختلف مادی و اعتقادی در وصف شکوه ظاهری و یا ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری ولی نعمتان خویش خلق می‌نمودند» (۲). در میان شخصیت‌های ادبی فارسی‌زبان، خواجه‌ی کرمانی در سروده‌های خود از اخلاقیات سخن گفته و بر غنای معنوی اشعار خویش افزوده است. او در مثنوی کمال‌نامه به موضوعاتی پرداخته که با معرفت و شناخت گره خورده است و به کارگیری آن در زندگی زمینه‌ساز رشد شخصیتی و معرفتی می‌شود. از سوی دیگر، در حوزه روان‌شناسی هم شاهد شکل‌گیری نظریه‌هایی مبتنی بر اخلاقیات هستیم. آبراهام مزلو در نظریه خودشکوفایی به معرفی شاخصه‌ها و مؤلفه‌هایی پرداخته است که رعایت آن بسترهای لازم را برای تعالی شخصیتی فراهم می‌آورد. او از انسانی سخن می‌گوید که با تقویت جنبه‌های مطلوب شخصیتی، گام به گام به سوی شکوفایی می‌رود و در نهایت به انسانی شاخص و قابل احترام بدل می‌شود. او در معرفی و بازنمایی مصداق‌های خودشکوفایی به نقش اخلاقیات اشاره کرده و آن را مهم دانسته است. در این پژوهش سعی می‌شود آراء اخلاقی خواجه‌ی کرمانی در مثنوی کمال‌نامه با توجه به دیدگاه‌های آبراهام مزلو در نظریه خودشکوفایی تحلیل و بررسی شود تا به این پرسش پاسخ داده شود که خواجه چه آموزه‌هایی را برای رسیدن آدمی به شکوفایی معنوی مورد توجه قرار داده است؟ و کدام‌یک از مؤلفه‌های نظریه خودشکوفایی در آراء اخلاقی خواجه منعکس شده است؟

دلیل گزینش نظریه مزلو برای تحلیل آراء اخلاقی خواجه‌ی کرمانی این است که هر دو شخصیت نگاه مطلوبی به انسان دارند و سعی می‌کنند با برجسته‌سازی ویژگی‌های مثبت، الگوهایی قابل‌باور از انسان شایسته و رشدیافته ارائه دهند. خواجه کرمانی انسان را دارای قدرتی بی‌بدیل می‌داند و باور دارد که آدمی از جایگاهی والا در کل خلقت برخوردار است. از این رو، همه هستی به سوی او شوق دارند و مایه شکوه و رونق عالم خاکی است. همه این توصیف‌ها نگاه مطلوب و مثبت شاعر را نسبت به انسان نشان می‌دهد:

مرکب	جم	چو	زیر	ران	داری	حکم	بر	ملک	جم	روان	داری
ور	سلیمان	نه‌ای	چرا	زین‌سان		کشدت	باد	صبح	شادروان		
تشنگان	حرم	تو	را	جویند		و آب	زمزم	ز چشم	ما	جویند	
ابر	گرینده	را	حیا	از تُست		موج	را	نیلگون	قبا	از تُست	
بوستان	از	تو	شد	تر و تازه		جویبار	از	تو	شد	پراوازه	

(۱۱۹)

روان‌شناسان انسان‌گرا هم با تکیه بر شاخصه‌های مطلوب آدمی از پرداختن صرف به ضعف‌ها و کاستی‌ها فاصله گرفته‌اند و چهارچوب‌هایی را برای انسان آرمانی و خودشکوفاب برشمرده‌اند. «نه روان‌کاوی و نه رفتارگرایی از استعداد بالقوه آدمی برای کمال و آرزوی او برای بهتر و بیشتر شدن از

آنچه هست، بحثی نکرده‌اند». (3) افزون بر این، خواجو و مزلو بر اهمیت مسائل اخلاقی تأکید کرده‌اند. استفاده از نظریه مذکور در تحلیل سروده‌های خواجو باعث می‌شود ابعاد جدیدی از نظرات او پیرامون اخلاقیات کاویده شود.

نظریه خودشکوفایی آبراهام مزلو

مزلو عقیده دارد آدمی برای رسیدن به قله‌های رشد و تعالی باید پنج مرحله را پشت سر بگذارد؛ زیرا هر کدام از این مراحل در حکم عنصری سازنده برای جنبه‌های گوناگون شخصیت انسان هستند. از دید او، «ارضای نیازهای اساسی [انسان] پیامدهای گوناگونی به دنبال دارد که می‌توان آنها را مطلوب، خوب، سالم و یا خودشکوفای نامید» (4). مزلو برای نیازهای بنیادین آدمی، سلسله‌مراتبی پنج پله‌ای تعیین کرده است که عمومیتی نسبی دارد. «این سلسله‌مراتب یا هرم که از سوی مزلو و به سال ۱۹۵۴ میلادی ابداع شده است، معمولاً برای طبقه‌بندی انگیزش‌ها و نیازهای انسانی به کار می‌رود. در پایین این هرم، نیازهای سطح پایین‌تر قرار دارند که باید پیش از ظهور نیازهای سطح بالاتر ارضا شوند» (5). این نیازها عبارت هستند از: «نیازهای فیزیولوژیکی، بدنی یا زیستی»، «نیاز به ایمنی»، «نیاز به عشق و تعلق»، «نیاز به احترام و عزت نفس» و «خودشکوفایی». از نگاه مزلو تنها یک درصد از مردم به خودشکوفایی می‌رسند؛ زیرا غالب انسان‌ها در شناخت میزان توانایی‌های خود ناتوان هستند و بجای تکیه بر قابلیت‌هایی که دارند، عمدتاً از فرهنگ غالب پیروی می‌کنند و به این ترتیب، نیازهای شخصی نادیده گرفته می‌شود و فرد خود را در فرهنگ جامعه حل می‌کند (6). نکته دیگر آنکه، «چون خودشکوفایی مستلزم تلاش و کوشش فراوان، انضباط قوی و جرأت زیاد است، عده‌ای ترجیح می‌دهند که خودشکوفای نباشند و آسوده‌تر زندگی کنند» (7). نظریه خودشکوفایی ۱۵ شاخصه دارد که عبارت است از: ۱- درک بهتر واقعیت و برقراری رابطه آسان‌تر با آن؛ ۲- پذیرش (خود، دیگران، طبیعت)؛ ۳- خودانگیختگی، سادگی و طبیعی بودن؛ ۴- مسئله‌مداری؛ ۵- کیفیت کناره‌گیری و نیاز به خلوت و تنهایی؛ ۶- خودمختاری، استقلال فرهنگ و محیط، اراده و عوامل فعال؛ ۷- استمرار تقدیر و تحسین؛ ۸- تجربه عرفانی یا تجربه اوج؛ ۹- حس همدردی؛ ۱۰- روابط بین فردی؛ ۱۱- ساختار منشی مردم‌گرا؛ ۱۲- تشخیص بین وسیله و هدف، و نیک و بد؛ ۱۳- شوخ‌طبعی فلسفی و غیر خصمانه؛ ۱۴- خلاقیت؛ ۱۵- مقاومت در برابر فرهنگ‌پذیری و برتری نسبت به هر فرهنگ ویژه (4). هر اندازه میزان برخورداری یک فرد از این شاخصه‌ها بیشتر و پررنگ‌تر باشد، شخصیت او به خودشکوفایی و رشدیافتگی نزدیک‌تر است.

بحث اصلی

خواجوی کرمانی شعر می‌سراید تا اخلاق را در میان مخاطبان و شنونده‌ها بازتاب دهد و به نقد بسیاری از رفتارهایی بپردازد که جامعه را به فروپاشی اخلاقی و رفتاری کشانده است. او صرفاً برای سرگرمی و تفنن یا قدرت‌نمایی ادبی به خلق داستان‌های عاشقانه نمی‌پردازد، بلکه قصد دارد شاخصه‌های اخلاقی را در میان مخاطبان گسترش دهد. خواجو به عنوان شاعری دغدغه‌مند تلاش می‌کند شنونده‌های آثار خود را به سوی خودشکوفایی و رشد شخصیتی سوق دهد. او مسئله‌مدار است و حس همدردی در کنش‌های ادبی او نمود دارد و ساختار اخلاقی مردم‌گرا بخش قابل توجهی از منظومه‌های وی را شکل داده و به سروده‌هایش از دید شناختی و معرفتی اعتبار بخشیده است.

۱. ساختار منشی مردم‌گرا

افراد خودشکوفای به عمیق‌ترین مفهوم ممکن، دارای عواطف مردم‌گرای سطحی و آشکاری هستند و با هر کسی که از منش مناسبی برخوردار باشد، بدون «هیچ گونه پیش‌داوری اجتماعی، نژادی یا مذهبی» می‌توانند مهربان باشند و هستند (7). آنها می‌توانند با هر کسی که چیزی در چنته دارد و می‌تواند بر علم آنها بیفزاید، رابطه دوستانه‌ای برقرار کنند (8) و نگاهی تبعیض‌آمیز و همراه با تحقیر نسبت به او نداشته باشند. «این افراد که خود

نخبه‌اند، افراد نخبه را به دوستی ... برمی‌گزینند، اما این نخبه بودن بیشتر در منش، استعداد و شایستگی است» (4) و «وضع مالی یا مقام اجتماعی یا نژاد اشخاص در ارزش گذاری آنها بی‌تأثیر است» (9). بنابراین، شاخصه‌های منسوب برای آنها فاقد اعتبار است.

اهمیت همنشین و دوست خوب

خواجو به مثابه مزلو بر این نکته اخلاقی تأکید دارد که افراد برای رسیدن به شکوفایی و تعالی باید دوست و همنشین نیکو داشته باشند. او با اشاره به سیر عرفانی یک سالک به مخاطب خود می‌گوید که مصاحبت با پیر راه‌بلد و اخلاق‌گرا می‌تواند آدمی را به درجه بالایی از معرفت برساند. خواجو پیوند دو گانه مرید و مرشد را بازنمایی می‌کند تا بر لزوم گزینش دوست نیکو تأکید کند. از نگاه او، یار نیکوسیرت می‌تواند انسان را به خدا نزدیک کند و مقام او را ارتقا دهد. پیر می‌تواند نقاط ضعف و قوت را به مرشد نشان دهد و او را به سوی راستی و درستی هدایت کند.

به	عبادت‌سرای	جانم	بخواند	در	صف	سالکان	دل	بنشانند
سر	به	سیاره	برکشید	مرا	کحل	تحقیق	درکشید	مرا
اضطرار	من	به	من	بنمود	و	اختیار	مرا	ز من

(۱۲۹)

یار نیکو باعث می‌شود آدمی به سمت توحید و خداپرستی گام بردارد و آشفته‌گی‌های اعتقادی و روحی را از فرد دور کند و به صلح و آشتی درونی برساند. کسی که مصاحب درست‌کردار دارد قطعاً از بسیاری از رازهای شناختی آگاهی پیدا می‌کند و به بارگاه الهی نزدیک می‌شود. همان‌طور که مشخص است خواجو در گزینش دوست هرگز بر ویژگی‌های ظاهری و انتسابی تأکید نمی‌کند، بلکه در نگاه او دوست نیکو به واسطه تخلق به اخلاق و معرفت مطلوب شناخته می‌شود.

در	توحید	بر	من	کرد	باز	ساز	تکمیل	کرد	بر	من	ساز
گرد	کثرت	ز	دامنم	بفشاند	در	زوایای	وحدتم	بنشانند			
چشمه	کشف	بر	دلم	بگشاد	و	افسر	قرب	بر	سرم	بنهاد	

(۱۲۹)

خواجو باور دارد که آدمی باید از یار و دوستی که سود نمی‌رساند، دوری‌گزیند و در جستجوی کسی باشد که نور معنویت و معرفت را در نهاد وی نهاده می‌سازد. بر این پایه او از مخاطبان خود می‌خواهد از بودن در کنار افراد ناشایست و بوالعجب پرهیز کنند و با دیدن رفتار و کردار بی‌ادبان، آداب زیستن را فراگیرند و به انسان‌هایی شکوفا بدل شوند. آنچه به یک دوست، ارزش می‌دهد مواردی چون وضع مالی، مقام اجتماعی یا تبار خانوادگی وی نیست، بلکه اثرگذاری مثبت او بر طرف مقابل در زمینه‌های شناختی و معرفتی معیار اصلی به شمار می‌آید.

دست از آن کس بشو که آبش نیست   نور از آن کس مجو که تابش نیست

(۱۳۶)

چند گردی به گرد بلعجان   رو ادب کسب کن ز بی‌ادبان

(۱۴۷)

نفی خودپرستی

راه رسیدن به شکوفایی و معرفت این است که آدمی در گام اول خودپرستی را به یکسو نهد و به این باور برسد که به واسطه بندگی نیرویی برتر می‌تواند در زمینه‌های گوناگون به بلوغ شخصیتی دست پیدا کند. ارزش‌های اخلاقی که خواجو از آن سخن می‌گوید به صورت مستقیم با شخصیت و معرفت هر فرد ارتباط دارد. شاعر به ظواهر اهمیت نمی‌دهد و شاخصه‌های عاریتی مانند سرمایه یا چهره یا نژاد و ... را مطرح نمی‌کند، بلکه از اصول و قاعده‌هایی اخلاقی حرف می‌زند که عمیق و مهم هستند. از جمله نفی خودپرستی و پرهیز از غرور که انسان را به منجلاّب می‌کشاند. از دید خواجو کسانی معنای واقعی زندگی را درک می‌کنند که از جان خود بگذرند. این افراد همان پادشاهانی هستند که خود را بنده خدا کرده‌اند و بجای سرکشی، سرافکنندگی نزد حق را برگزیده‌اند.

زندگی یافت آنکه جان درباخت	وز برای دلی روان درباخت
پادشه کیست؟ آنکه او بنده است	سرکش آنست کو سرافکنده است

(۱۳۰)

اصل اخلاقی مهم که خواجو بر آن تأکید می‌کند، ترک خودرایی است. آدمی باید خود را فراموش کند تا از آشفتگی در امان بماند و به سامان برسد. کسی که خود را زیر دست خداوند قرار می‌دهد و خویشتن را از یاد می‌برد، به جایگاه والایی دست پیدا می‌کند. پس از دید خواجو، راز رسیدن به نیک‌انجامی، خود را خوار کردن نزد باری تعالی است.

رای ما هست ترک خودرایی	جای ما هست کوی بی‌جایی
هرکه از سر گذشت سامان یافت	و آنکه در درد مرد درمان یافت

(۱۳۰-۱۳۱)

بر سر آبی چو زیر دست آبی	به بلندی رسی چو پست آبی

(۱۳۱)

در نگاه خواجو، آدمی برای رسیدن به شکوفایی و رشد شخصیتی باید از ویژگی‌های این جهانی بگذرد و «من» را فراموش کند تا به «ما» برسد. او باور دارد کسانی که خود را هیچ می‌انگارند و به اصطلاح، خاک می‌شوند به خداوند می‌پیوندند و این، نهایت شکوفایی ظرفیت‌های یک انسان است. کسی که خود را قطره‌ای ناچیز بداند، قطعاً به دریا می‌رسد. طبق این توصیفات، آدمی هرگاه خود را نادیده بگیرد و فراموش کند، تجربه شناختی و معرفتی جدیدی خواهد داشت.

بگذر از ننگ تا به نام رسی	کام بگیر تا به کام رسی

(۱۳۲)

خاک شو در طریق و با ما باش	خویش را قطره دان و دریا باش ...
خویش را از چه صید خویش کنی	زانکه هم خود حجاب خویشنی

(۱۳۶)

خداپرستی و توکل به او

دین در جوامع شرقی نفوذ و عمقی معنادار دارد و نمی‌توان مبانی آن را از زمینه‌های گوناگون حیات هر فرد جدا کرد. بنابراین، یکی از پرتکرارترین موضوعات در شعر و ادب کلاسیک فارسی، دعوت مخاطب به آموزه اخلاقی خداباوری و پرستش اوست. اهل ادب و عرفان عقیده دارند «انسان تا خود را نشناسد و نسبت به خدا و رابطه خود با خدا و تدبیر خدا نسبت به عالم شناخت پیدا نکند، نفسش آمادگی اتصاف به فضایل را پیدا نخواهد

کرد» (10). از این رو، همواره باید به سوی حق تعالی گام بردارد. خواجهی کرمانی در این راستا بیان می‌دارد که دل و جان در بند قید و بندهای این جهانی است و دنیا و مافیها وجودش را تسخیر کرده است. او از خداوند درخواست می‌کند تا او را از این شرایط برهاند و راه درست را به وی نشان بدهد. شاعر زندگی حقیقی را مردن در راه خداوند می‌داند و باور دارد که انسان زنده‌دل کسی است که جان خود را فدای یار و دوست حقیقی (خدا) می‌کند.

صید قید دلم توام بگشای من دم‌بسته را رهی بنمای
(۱۱۶)

زندگی مردن‌ست در ره دوست زنده‌دل آن کسی که مرده اوست
(۱۳۰)

کسی که خود را بنده خداوند می‌داند، به مقام پادشاهی می‌رسد. شاه در فرهنگ سیاسی ایران، نماد قدرت و شکوه است. خواجه انسان خداپاور را به پادشاه شبیه می‌کند تا به مخاطب بگوید که توکل به حق تعالی سودمندی‌های بسیاری دارد و انسان را به اوج شکوفایی شخصیتی می‌رساند. همچنین، کافر شدن در راه خداوند، همان مسلمانی و دین‌داری راستین محسوب می‌شود. حال که این گونه است باید از خود دوری گزید و به جستجوی خدا پرداخت و با پرهیز از تخلق به مسائل عاریتی و ظاهری، در اندیشه رسیدن به حقایق غایی (کیما) بود. در یک نگاه کلی، خواجه خداپاوری را عین وحدت و انسجام و دور شدن از حق را مایهٔ ثبوت و پراکندگی می‌داند.

بندگی پیش بنده سلطانی‌ست کافری غایت مسلمانی‌ست ...
ملک توحید را شهی دگرست جرس وحدت از رهی دگرست
(۱۳۸)

رو بتاب از خود و خدا را جوی زر بینداز و کیما را جوی
(۱۶۹)

مسأله‌مداری

مزلو بر این باور است که افراد خودشکופا به طور کلی به مسائل بیرون از خودشان توجه دارند. کریمی عقیده دارد که این افراد بیشتر مسأله‌مدار هستند تا خودمدار و در کل، توجه زیادی به خودشان ندارند. آنها معمولاً دارای رسالتی در زندگی هستند و وظیفه‌ای برای انجام دادن دارند و خارج از خوشان مسأله‌ای دارند که بسیاری از نیروی آنها را به خود اختصاص می‌دهد (7) و غالباً «به مسائل بیرون از خود توجه دارند» (11) آنها خواسته‌های خود را فدای هدفی بزرگ‌تر می‌کنند تا جامعه و افراد آن به بالندگی و کمال دست یابند.

ستایش ایثارگری

در شعر خواجهی کرمانی یکی از مسأله‌های عمومی و همگانی، دعوت مخاطب به ایثارگری و فداکاری برای دیگران است. شاعر باور دارد کسانی که جان خود را فدا می‌کنند و خواسته‌های خود را نادیده می‌گیرند تا به دیگران یاری برسانند، به مراتب عالی اخلاقی دست پیدا می‌کنند و گنج‌های معنوی و معرفی بسیاری را کسب می‌کنند. در نگاه او، شمع با روحیهٔ فداکارانه‌ای که در روابط میان عاشق و معشوق از خود نشان داده، به زندگی حقیقی دست یافته است. بنابراین، آدمی نیز باید برای مردم سربازی کند و خود را فدا کند تا زندگی راستین را تجربه کند.

شمع را زندگی ز سربازیست شمس را کیمیا ز زر بازیست
گشت گردنکش آنکه سر بخشید گنجها یافت آنکه زر بخشید
(۱۳۱)

خواجو به مخاطبان خود توصیه می کند که برای رسیدن به سروری و شکوفایی و کمال، همواره آماده فداکاری برای دیگری باشند و از جان و تن خود درگذرند. کسانی که این گونه زندگی می کنند موفق به نوشیدن آب حیوان (آب زندگی بخش) می شوند و زندگی همیشگی را تجربه می کنند. پس با نادیده گرفتن خود، حیات حقیقی قابل تصور می شود. از دید خواجو، انسان تا زمانی که در بند خود باشد، به دیگران واقعی نمی نهد و از مسائل عمیق معرفتی دور می ماند. در نتیجه باید با دل کردن از خواسته های شخصی به موضوعات ژرف گروهی گرایش پیدا کند.

زنده گردی اگر هلاک شوی و آب حیوان خوری چو خاک شوی
(۱۳۱)

نکوهش دنیادوستی و مادیات

افراد مسأله محور، کارشان را بخشی از هویت خود می دانند. «کارهایشان غالباً مستقل از پاداش بیرونی است که آنها دریافت می کنند» (12). در شاخصه مسأله محوری، احساس وظیفه شناسی نمود بارزی دارد، به طوری که مزلو خودشکوفایی را بدون این حس تعهد، نشدنی می داند (3). بنابراین، کارهای افراد مسأله مدار معمولاً «غیرشخصی و غیرخودپسندانه است و بیشتر به خیر بشریت یا عموم یک ملت ... می شود» (4). خواجوی کرمانی هم چنین دغدغه ای دارد. مسائلی که او در کمال نامه شرح می دهد، مربوط به نوع بشر است و سعی می کند به موضوعاتی توجه نشان دهد که مایه پسرفت اخلاقی آدمی هستند. شاعر سعی کرده است تقابل های اخلاقی / غیراخلاقی در شعر خود ایجاد کند تا مخاطب فرق میان سره و ناسره را تشخیص دهد و از فریب خوردن در مان بماند. یکی از این مسائل فریب دهنده، تمایل به دنیا و نعمت های آن است. او که از پیامدهای منفی دنیاپرستی آگاه است به مخاطبان خود توصیه می کند از این جهان وانفسا دوری گزینند و در اندیشه رسیدن به دنیایی دیگر باشند. جهانی که در آن مقوله جسم و جان مطرح نیست و معیارهای معرفتی و شناختی نمود و اهمیت پیدا می کند.

برو از چارسوی طبع به در رخت ازین قصر چارگوشه بیر
(۱۲۷)

به جهانی شدن برون ز جهان که در آنجا نه جسم بود و نه جان
(۱۲۸)

خواجو به مخاطبان خود توصیه می کند که جهان خاکی را هیچ انگارند و توجهی به مظاهر آن نکنند و به همه مواهب آن پشت پا بزنند. انسان رشدیافته و عاقل کسی است که از چهارسوی این دنیای دوری می گزیند و نگاه خود را فراتر می برد. این جهان به مثابه دریای موج است که کشتی وجود انسان را درهم می شکند. همچنین، دنیا در نگاه خواجو سیلاب ویران کننده ای است که ساختن خانه در مسیر عبور آن مایه نابودی و مرگ جسمی و معنوی هر فرد خواهد شد.

عالم خاک را به هیچ بنه و آتش و آب را به باد بده
بیش در چار سوی طبع مپای خیز و زین چارطاق بیرون آی
(۱۲۸)

از زمین و زمانه روی بتاب سر ز خورشید و مه چو موی بتاب
 رخت از این موجگه برون انداز خانه بر رهگذار سیل مساز
 (۱۳۵)

حس همدردی

خودشکوها انسان‌هایی مهربان و دلسوز هستند. تعالی و رشد حیات مادی و معنوی هموعان آنها بخش مهمی از دغدغه فکریشان را شکل می‌دهد. گرچه این افراد غالباً به خاطر رفتار افراد دیگر رنجیده‌خاطر و افسرده می‌شوند، با وجود این، حس همخوانی و درک دیگران و تمایل به کمک به نوع بشر را قویاً دارا هستند» (7). به سخن دیگر، افراد خودشکوها علی‌رغم خشم، ناشکیبایی و یا بیزاری اتفاقی، دارای احساس همسانی، همدردی و عطوفت عمیقی نسبت به انسان‌ها هستند. به همین دلیل، تمایلی واقعی برای کمک به نوع بشر دارند، گویی آنها همگی اعضای یک خانواده واحد به شمار می‌روند. احساس آنها مانند احساس فرد نسبت به برادرانش است، حتی اگر این برادران نادان، ضعیف یا حتی گاهی هم، پلید باشند (4). این افراد عطوفتی ژرف نسبت به دیگر انسان‌ها دارند و در روابطشان با دیگران «به گونه‌ای عمل می‌کنند که گویی عضو یک خانواده هستند و انسان‌های دیگر را از خودشان می‌دانند» (13).

کمک به دیگران و پرهیز از مردم‌آزاری

خواجو در سروده‌های خود به ترویج یاری رساندن به دیگران می‌پردازد تا از این طریق به مخاطبان خود یادآور شود که راه رسیدن به تعالی شخصیتی و رفتاری در کمک کردن به دیگران است. او باور دارد کسانی که خار از پای کسی بیرون می‌آورند و مشکلات او را حل و فصل می‌کنند، به مقام و جایگاه گل در گلزار دست می‌یابند که این تصویرسازی به معنای رسیدن به رشد و شکوفایی است. خواجو دیدگاه خود را در شعر دوم هم ادامه می‌دهد و با بیانی دستوری به مخاطب خود می‌گوید که گره از مشکل دیگران باز کند، اگر نه در غیر این صورت باید وجود خود را از جهان هستی محو کند. به عبارت دیگر، شاعر باور دارد وجود انسانی زمانی معنا می‌یابد که یاریگر دیگری باشد و غمی را از دل او پاک کند. اگر منش و اندیشه او حول محور انسان‌دوستی نگردد، اعتبار و ارزش انسانی خود را از دست می‌دهد و نبودنش در این دنیا سودمندتر است.

گر ز پای کسی برآری خار بر سر آیی چو گل در این گلزار
 (۱۳۱)

خاری از راه دوستان برگیر یا دل از باغ و بوستان برگیر ...
 زنده آن‌ست پیش عیاران که بمیرد ز بهر بیماران
 (۱۳۲)

از دید خواجو کسانی به سعادت حقیقی دست می‌یابند که به نیازمندان کمک برسانند و حاجت آنان را برطرف کنند. او به آن دسته از مخاطبان که از تمکن مالی برخوردار هستند توصیه می‌کند که در خانه خود را به روی تهیدستان بگشایند و به آنان طعام بدهند. حس همدردی و نوع‌دوستی در جهان‌بینی خواجو کاملاً آشکار است و او را به واکنش ادبی در این زمینه واداشته است.

تا بری رخت ازین کریوه به در بار افتادگان به منزل بر
 (۱۳۴)

سفره را گر نمی‌کنی سرباز خانگه را چه می‌کنی در باز؟
(۱۷۹)

فداکاری برای دیگران

خواجو باور دارد که انسان‌ها از یک سرشت و گوهر هستند. بر این اساس او ایثارگری در راه دیگران را امری مطلوب و ستوده می‌داند و به ترویج این شیوه اخلاقی در سروده خود می‌پردازد. از نگاه او همه کسانی که می‌خواهند مرتبه و جایگاه معنوی بالایی کسب کنند، باید فداکاری و ایثار در راه دیگری را سرلوحه زندگی خود قرار دهند. در غیر این صورت، منزلت انسان در حد پسر بچه‌ای که صرفاً به دنبال بازیگوشی است، پایین می‌آید و زمینه‌های شرمساری وی فراهم می‌شود.

هر که را هست برگ سرداری ترک سر می‌کند به سرباری
غیر سرباری‌ای پسر بازی‌ست که سرافکنندگی سرافرازی‌ست
(۱۳۴)

کسانی که در جستجوی گنج حقیقی هستند، باید از مال دنیا بگذرند و در گام بعدی خود را فدا کنند. در این صورت، سروری (شکوفایی) نصیب آنها می‌شود. کسانی که آرامش درونی و روحی را طلب می‌کنند، باید بدانند که تحقق این خواسته و هدف با جان دادن در راه دیگران تأمین می‌شود. هرگاه انسان با روحیه ایثارگرانه خود باعث ظهور آرامش و ثبات در وجود یک فرد شود و دل او را به آسودگی برساند، قطعاً نیک‌فرجام خواهد شد و گنج معرفت و سعادت را به چنگ خواهد آورد.

گنج خواهی ز سیم و زر بگذر سروری بایدت ز سر بگذر
هر که را راحت روان باید جان دهد تا دلی بیاساید
(۱۳۴)

نتیجه‌گیری

در این پژوهش سعی شده است دیدگاه‌های اخلاق‌گرایانه خواجوی کرمانی در مثنوی کمال‌نامه با رویکرد به نظریه خودشکوفایی آبراهام مزلو سنجیده و تحلیل شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که نموده‌های سه مؤلفه «ساختار منشی مردم‌گرا»، «مسأله‌مداری» و «حس همدردی» که در آراء مزلو برجسته شده است، در رویکردهای اخلاقی خواجوی کرمانی به روشنی دیده می‌شود. در ارتباط با ساختار منشی مردم‌گرا، خواجو بر اهمیت همنشین و دوست خوب، نفی خودپرستی، خداپرستی و توکل به او تأکید دارد. این امر نشان می‌دهد که او بر معیارهایی تأکید دارد که انتسابی و عاریتی نیستند و رعایت اخلاق در رأس آراء وی قرار دارد. به عبارت دیگر، انسان در نگاه خواجو زمانی به شکوفایی حقیقی دست پیدا می‌کند که اخلاقیات را سرلوحه کارهای خود قرار دهد. در ارتباط با مسأله‌مداری، شاعر به آموزه‌هایی چون ستایش ایثارگری و نکوهش دنیادوستی و مادیات اشاره کرده است. ماهیت و ژرفای این آموزه‌ها به مخاطب می‌گوید که راه رسیدن به شکوفایی شخصیتی و رشد معنوی در این است که آدمی خود را فراموش کند و به مسائل عمیق انسانی توجه نشان دهد. کسی که مسأله‌مدار باشد و خود را گرفتار امور ظاهری نکند، راه رسیدن به سعادت حقیقی را به دست می‌آورد. درباره مؤلفه حس همدردی، شاعر ابتدا از اهمیت کمک به دیگران و پرهیز از مردم‌آزاری سخن گفته و همواره راه کسب معارف حقیقی را از رهگذر گره‌گشایی از مشکلات دیگران دانسته است. او باور دارد که فداکاری برای مردم، فرد ایثارگر را به خداوند نزدیک‌تر

می‌کند و این غایت آمال و آرزوهای هر انسانی محسوب می‌شود. در مجموع، طبق نظریه خودشکوفایی مزلو و مؤلفه‌های، خواجهی کرمانی به دلیل بهره‌مندی از اندیشه‌هایی اخلاق‌گرا، انسانی رشدیافته به شمار می‌رود.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Rakei K. Ethics in Poetry. Journal of Ethics in Science and Technology. 2014;9(3):2-10.
2. Safarinejad H, Halabi AA. The Position of the Philosophy of Praise and Praising in Creating Moral and Social Criticisms in the Collected Works of Saadi and the Divan of Khwaju Kermani. Journal of Ethics in Science and Technology. 2019;14(3):15-21.
3. Schultz DP. Psychology of Perfection. Tehran: Nashr-e No; 1990.
4. Maslow AH. Motivation and Personality. Third Edition ed. Mashhad: Astan Quds Razavi; 1993.
5. Pardee RL. Motivation Theories of Maslow, Herzberg, McGregor & McClelland. A Literature Review of Selected Theories Dealing with Job Satisfaction and Motivation. Educational Resources Information Center (ERIC), 1990.
6. Seif AA. Modern Educational Psychology; Psychology of Learning and Instruction. Tehran: Dowran; 2011.
7. Karimi Y. Personality Psychology. Fifteenth Edition ed. Tehran: Virayesh; 2010.
8. Schultz DP, Schultz SE. Theories of Personality. Twenty-fourth Edition ed. Tehran: Virayesh; 2013.
9. Siasi AA. Theories of Personality or Schools of Psychology. Thirteenth Edition ed. Tehran: University of Tehran; 2010.
10. Mahini E, Kiashamsaki A, Khosropanah A. Self-Forgetfulness in the Context of Alienation Based on Rumi's Perspective. Journal of Ethics. 2014;7(23):53-78.
11. Parsa M. Foundations of Psychology. Second Edition ed. Tehran: Sokhan; 2003.
12. Alpetri H. Abraham Maslow and Self-Actualization. Journal of Marefat. 2003(69):92-101.
13. Darabi J. Theories of Personality Psychology (A Comparative Approach). Tehran: Ayeesh; 2009.